

Arşiv ve Hatırat Kayıtlarına Göre Muallim Necati Bey'in Savaş Fotoğrafçısı Olarak Görevlendirilmesi ve Diğer Fotoğrafçılık Faaliyetleri

Volkan MARTTİN*

Öz

Bu çalışmanın ana gündemini Osmanlı Devleti'nin Maarif-i Umumiye Nezareti'nde "fotoğrafmuallimi" olan Necati Bey'in, Çanakkale Kara Muharebelerini fotoğraf/sinema şeklinde filme alma; muharebe alanlarının ve vazife başındaki askerlerin fotoğraflarını çekme amacıyla "savaş fotoğrafçısı" olarak cepheye gönderilmesi oluşturmaktadır.

Öncelikle, fotoğrafın tarihçesi ekseninde ele alınan konuda, fotoğrafın Osmanlı Devleti'ndeki "hüsn-i kabûl"üne değinilmiştir. Daha sonra, Çanakkale Muharebelerinin nesiller için bir terbiye kaynağı olduğu hemen anlaşılmuş; Çanakkale Zaferi'nin bir "meşkûre bayramı" olarak idrak edilmesi düşüncesi öne çıkmıştır. Çanakkale'deki kahramanların ve cephe manzaralarının kaydedilerek gelecek nesillere ulaştırılması gibi ulvî bir vazife üstlenen Necati Bey'in faaliyetleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mahfuz belgeler esas alınarak işlenmiştir. Fotoğrafçılık ve sinemaya ilişkin yapılan çalışmalar ile savaşın tanıklarının hatıraları arşiv belgeleriyle karşılaştırılarak kullanılmıştır.

Necati Bey'in Çanakkale'den sonraki fotoğrafçılık faaliyetleri Osmanlı arşiv belgeleri ışığında işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Cephesi, Fotoğraf, Harp Fotoğrafçısı, Necati Bey.

* Yrd. Doç. Dr.; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak., Tarih Bölümü; vmartin@ogu.edu.tr

Appointment of Teacher Necati Bey as a War Photographer and His Other Photography Activities According to Archive Records and Memoirs

Abstract

This research basically intends to illustrate how Necati Bey, a photographer at the Ottoman General Ministry of Education, was sent to the Gallipoli Front of World War I, in order to take photos of the battle, the fields of war and the soldiers.

Firstly, the history of the photography in the Ottoman Empire was informed about the process. The battle of Gallipoli has been adopted as a source of training for young generation instantly and the contemporary writers pointed out to the necessity of the conception of the Victory of Gallipoli as a “feast of ideal”. The current research examines the activities of Necati Bey, who undertook the sacred task of taking the pictures of war and transmitting them to young generations, on the basis of the documents preserved in the Ottoman archives of Turkish Prime Ministry and regarding the subject of works were compared to this details in the memories of those who participated in the Battle of Gallipoli.

Necati Bey’s photography activities after Çanakkale have been investigated according to Ottoman archive documents.

Key Words: *Gallipoli Front, Photograph, War photographer, Necati Bey.*

Giriş

Türkiye’de fotoğraf üzerinden tarih kurgulamak oldukça zordur. Künyesiz fotoğraflar, önyargılar ve genelleşmiş yanlış kanı bu zorluğun nedenleri oluşturmaktadır. Elbette, fotoğraflar tarih yazımında tek başlarına “kanı” değil; ancak birer “*muteber delil*”dir (Burke, 2003: 13). Fakat fotoğraf/sinema, geçmişin yeniden kurgulanması ve algılanmasında etkin bir güce sahiptir (Danacıoğlu, 2001: 90). Bu bakımdan Çanakkale muharebelerinin filme alınması konusu önem kazanmaktadır. Muallim Necati Bey’in Çanakkale cephesinde çalışması ve daha sonra Anadolu’nun tarihî eserlerini fotoğraflaması gibi faaliyetlerine geçmeden önce ele alınan dönemdeki fotoğrafçılığın anlaşılabilmesi için fotoğrafın gelişim evreleri üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

Uygulanabilen ilk fotoğraf tekniği, Louis-Jacques-Mandé Daguerre tarafından 1839 yılında icat edilmiştir. Dagerreyotip (daguerréotype), diye adlandırılan bu yöntem, teknik bilginin yanında zorlu el becerisi gerektirmekteydi.¹ Bu yöntemin bulunmasından kısa bir süre sonra, Henry Fox Talbot’ın Yunanca, “*güzel yöntem*” anlamına gelen “*Caloptype (Kalotip)*” buluşu sayesinde poz süresi yaklaşık 7 dakikaya düşmüştü (Öztuncay, 2015: 68; Kamburoğlu, 2007: 30). İcadından sonra hızla kullanım alanı bulan fotoğraf, hayatın her anında kendini göstermeye başladı. Binalar ve pastoral manzaraların yanında portreler ile grup pozları eş zamanlı olarak fotoğrafın konusu oldu (Newhall, 2006: 249). İcat edildiği günden itibaren resimler ve gravürlerin yanında resmî belgeler kadar gerçekliği kabul edilen fotoğraf, “*gerçeğin tıpkı basımı*” olarak nitelendirildi (Danacıoğlu, 2001: 91). Fotoğrafın icat edildiği çağa özgü olmak üzere, savaş gerçeğinin de fotoğrafa konu olması kaçınılmazdı. Bu çağda gerçeği olduğu gibi sunma iddiasındaki fotoğraf sanatçısı, savaş sahnelerini halkın günlük hayatlarına taşıma çabasında olmuştur (Newhall, 2006: 235).

Her ne kadar fotoğraf tekniği bakımdan birtakım gelişmeler görülüyorsa da aşılamayan bazı zorluklar vardı. 19. yüzyılda çekilmiş savaş fotoğraflarının ortak özellikleri sıcak savaş görüntülerine sahip olmamalarıydı. Uzun pozlama süresi ve kullanılan malzemenin ağırlığı nedeniyle cepheden fotoğraf alınması çok zordu.

İlk savaş fotoğraflarının 1846-1848 yıllarında ABD ile Meksika arasında süren savaşa ait olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte, büyük bir savaşın düzenli bir şekilde fotoğraflanması, 1850’lerden sonra gerçekleşmiştir. 1854-1856 yıllarında Kırım’daki savaşta Osmanlı Devleti’ne yardım amacıyla oluşturulan ittifakın içinde bulunan Birleşik Krallık, Kırım Savaşı’nın fotoğraflanmasında etkili olmuştur. 1855 yılında çektiği “Ölümün Gölgesi Vadisi” adlı fotoğrafıyla İngiliz Fotoğrafçı Roger

1 Öncelikle gümüş kaplı, parlatılmış ince bir bakır plaka, iyot buharına tutulup ışığa duyarlı hale getiriliyor; sonra bu plaka kamerada ışık durumuna göre üç ila otuz dakika arası poz süresi uygulanıyordu. Pozlamanın ardından gümüş plaka en geç bir saat içinde tahta kutuya yerleştirilip kırk beş derece açıyla yaklaşık 60 santigrat derecedeki cıva buharına tutularak görüntünün ortaya çıkması sağlanıyordu. Ortaya çıkan görüntü hiposülfid banyosunda sabitlenerek kalıcı hale getiriliyordu. Son olarak da dagerreotip plaka bir cam altına alınarak, kapalı, koruyucu bir çerçeveye alınmış oluyordu (Öztuncay 2015: 68, 74).

Fenton (1819-1869), Sivastopol'daki çatışmanın sonunda boş savaş meydanlarını, kargâhı, asker ve komutanları kayıt altına almıştır (Hacking, 2015: 128). Öte yandan, savaş alanlarındaki ölü bedenlerin görüntülerine dair en çarpıcı fotoğraf, 4 Temmuz 1863 tarihinde Amerikan İç Savaşı esnasında Timothy H. O'Sullivan (1840-1882) tarafından alınmıştır.² Ancak, fotoğrafçıların stüdyo veya açık alan çekimlerindeki müdahalelerinin savaşın içinde de kendini gösterdiğine dair iddialar vardır (Burke, 2003: 23). Fotoğrafçıların amaçlarına uygun olarak enstantane kurgulayabildikleri ifade edilmektedir. Bu bakımdan savaşın gerçek yüzünü veya gerçek olarak kabul edilmesi gerektiğine inandığı kısımları fotoğrafa alan sanatçı, halkın düşüncelerinin yönlendirilmesinde etkili olmuştur (Burke, 2003: 24). Bu durum propagandanın farklı bir boyutunu oluşturmaktadır.

Etkin olarak muharebelerde yer alan, seferlere katılan ve askerlerin durumlarını betimlemek için cepheye gönderilen “*savaş sanatçıları*” vardır. Asur kabartmalarına kadar götürülebilen bu geleneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndaki yansıması, muharebe cephelelerinden fotoğraf ve sinema alımlarıdır (Burke, 2003: 163-173). Bu bakımdan propaganda³ aracı olarak değer kazanan fotoğraf, savaşın çok boyutlu yapısında “*dos-ta güven, düşmana korku*” vermek konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Fotoğrafın propaganda aracı olarak öne çıkması, tarihçinin daha dikkatli bir çalışma içine girmesini gerektirmektedir. Fotoğrafın tarih kurgusundaki yerini belirlerken, bir takım noktalara özen gösterilmelidir. Örneğin, fotoğrafın hangi mevsim çekildiği, zamanının tespiti, kim tarafından ne amaçla çekildiği, kimlere ulaştığı gibi (Danacioğlu, 2001: 92-95). Ancak buradaki yöntemin tersine çevrilmesiyle tarihi değeri olan fotoğraflardan farklı olarak filme alınma öyküsünün tarihselliğinden hareketle fotoğrafın kıymetlendirilmesi metodu takip edilebilir. Eldeki arşiv belgelerinden Çanakkale'deki savaşın genç nesillere ulaştırılması amacıyla 1915 yılının sonbahar aylarında Muallim Necati Bey'in cepheye gönderildiği anlaşılmaktadır. Ancak arşiv belgeleriyle ortaya çıkan bu bilgilerin kurgu içindeki yerini de belirlemek gerekmektedir. O halde şu sorulara yanıt aranmalıdır: Neden Çanakkale, Niye Necati Bey? Bu sorulara yanıt ararken Çanakkale'nin esin ve eğitimdeki gücüne değinilmeli, daha sonra Muallim Necati Bey'in faaliyetleri aktarılmalıdır.

2 Bu fotoğrafın ismi; “Ölüm Hasadı, *Gettysburg, Pennsylvania*”dır (Hacking, 2015: 130-131).

3 Savaş esnasında fotoğrafların öneminin daha iyi anlaşıldığı dönem, İkinci Dünya Savaşı'dır. Fotoğrafın algı için önemini dergilerden sonra kavrayan hükümetler fotoğrafçıları teşkil ettikleri istihbarat birimlerinde değerlendirmişlerdir. Propaganda için gayretli bir çalışma sergileyen bu birimlerden Büyük Britanya'da Bill Brant (1904-1983), savaş yaşamından kesitlerle yankı uyandırmıştır. Sovyetler Birliği'nde foto muhabirliğinin ordu teşkilatından ayrı olmadığı görülmektedir. 1941 yazında Yüzbaşı olarak orduya katılan Dmitri Baltermants (1912-1990), “*Hücum*” isimli fotoğrafıyla Sovyet askerlerinin amansız ve korkusuzluğunu ölümsüzleştirmiştir. Propaganda konusunda bir başyapıt olan “*Iwo Jima'da Yükselen Bayrak*” adlı fotoğraf, Joe Rosenthal (1911-2006) tarafından 23 Şubat 1945 günü Müttefiklerin Japonya'yı ele geçirdiği ilk bölge olan Iwo Jima'da Suribachi Dağı'nın zirvesine bir grup Amerikan askerinin bayrağı dikme anını göstermektedir (Hacking, 2015: 312-313).

Çanakkale Zaferi'nin Esin ve Eğitim Gücü

Osmanlı Devleti'nin geçmişteki önemli olayları yeni nesillere aktarmaya yönelik çabaları olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet ile yaygınlaşan bu tutum, Birinci Dünya Savaşı'nın kahramanlarıyla pekiştirilmiştir. Bu bakımdan Çanakkale, yeni nesillere aktarılması gereken kahramanlıklarıyla öne çıkmıştır (Köroğlu, 2004: 175).

Çanakkale'de 19 Şubat 1915'ten beri devam eden İtilaf devletlerinin saldırıları, 18 Mart'taki genel saldırı ile neticelenmiş; İtilaf Devletleri adına oluşturulan, başta İngiliz ve Fransız deniz gücünün bulunduğu, Birleşik Donanma Çanakkale'den geçmeye çalışmış ve başarısız olmuştur (Çanakkale Cephesi Harekâtı, 2014: 34-59). Dünya savaş tarihine geçen bu büyük kıyı savunması ağırlıklı boğaz muharebesi; Seyit Onbaşı'yı, Hasan-Mevsuf'u, Mehmet Çavuş'u tarih sayfalarında birer kahramanlık levhası olarak yer almıştır. 1915 yılının Nisan ayında başlayan ve yeni yılın Ocak ayında son bulan Kara Muharebeleri sırasında bu kahramanlık levhalarına başta Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal (Atatürk) olmak üzere yenileri eklenmiştir. Bu sayede Gelibolu'daki kahramanlıkların dile getirildiği bir süreç başlamıştır. Harbiye Nezareti'nin cephede yararlık gösteren askerlere yönelik çalışmaları, bu kahramanların öğrencilere anlatılması düşüncesini beraberinde getirmiştir (Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 132: 429-453).

Özellikle Çanakkale muharebelerinin eğitimde kullanımına dair bir yazı 1918 yılında⁴ “*Yeni Mecmua*”nın özel sayısında yer almıştır. Necmeddin Sâdık tarafından kaleme alınan bu yazının başlığı “Çanakkale'nin Terbiye Kuvveti” idi. Yazar sözlerine şu ifadelerle başlıyordu: “*Bir milletin en yüksek şahsiyetleri büyük kahramanlıklarında, tarihin en güzel parçaları kahramanlık menkıbelerinde aranmalıdır.*” (Necmeddin Sâdık, 1918/1996: 327). Yazının devamında “*fertlerin fevk-el-insan*” olarak kahramanlaşmasında ortamın yerine değiniliyor Çanakkale'nin önemine vurgu yapılıyor; “Çanakkale destanının” “*Türk'ün evsafını (vasıflarını)*” bütün açıklığı ile gözler önüne sermesinin yanında 18 Mart'ın “*millî terbiye*”deki öneminin büyüklüğü dile getiriliyordu.

Bu nedenlerden dolayı Necmeddin Sâdık, 18 Mart'ın millet için bir “*meşkûre bayramı*” olduğunu ifade etmiş; bu bayramın idrakinde, okuma kitaplarında Çanakkale'yi işlenmesinin, okullarının ve odalarının duvarlarında Çanakkale resimlerini görmesinin; büyüklerinden Çanakkale öykülerinin dinlenmesinin etkisine değinmiştir. Böylece çeşitli etkinliklerle hatıraların sürekli taze tutulacağı; “*milletin terbiyesi*” için, öğretmen ve yazarlara, Çanakkale'nin tükenmeyen bir kaynak teşkil edeceği yazının ilerleyen satırlarında yer almıştır (Necmeddin Sâdık, 1918/1996: 328).

Bu satırları yazan Necmeddin Sâdık, Aralık 1917'de yayımlanan “*Terbiye Mecmuası*”nın kurucu üyelerindendi. Batı'daki pedagojinin Osmanlı Devleti'ndeki

4 Çanakkale Muharebeleri, propaganda konusu olarak savaşın başından itibaren Balkan Savaşlarının ağır yenilgisi nedeniyle baş gösteren “*aşağılık kompleksi*”ni gidermek, bu kara lekeyi temizlemek adına sürekli işlenmiştir (Köroğlu, 2004: 175).

yansıması olarak “*terbiye*” sözcüğünün kullanıldığı dikkate alındığında Necmeddin Sâdık’ın faaliyetleri öne çıkmaktadır (Toprak, 2013: 311-312). Yazım ve yayım faaliyetlerinin arttığı bu dönemde yazarların millî hislerle kaleme aldığı yazılar halk arasında değer bulmaya başlamıştır (Köroğlu, 2004: 48). Bu değerın tecellisinde İkinci Meşrutiyet’te adından söz ettiren düşünce akımlarının, “*halka doğru*” olarak nitelendirilen çalışmalarının etkisi vardır (Toprak, 2013: 85-90). Genişleyen yayın imkânları içerisinde Osmanlı Devleti’nin de halka yönelik faaliyetleri olmuştur. Fotoğrafın Osmanlı Devleti’ne girişinin Avrupa ile eş zamanlı olduğu ve saray ile halk tarafından “*hüsn-i kabul*” gördüğü düşünüldüğünde bu yayın faaliyetlerinde görsellerin önemi ortaya çıkmaktadır (Özendes, 1999: 16-17; Öztuncay, 2015: 93-98). Bilhassa nezaretler bünyesinde yürütülen basım ve yayım çalışmalarında halkın bilinçlendirilmesine yönelik, “*gerçeğin kendisi*” olarak takdim edilen fotoğraflı yayınlar büyük kabul görmüştür (Burke, 2003: 21; Eldem, 2015: 112-137). Ancak, Osmanlı Devleti’ndeki propaganda araçlarındaki görsel eksiklik savaş sırasında tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Kasım 1915’te yayınlanmaya başlanan ve Haziran 1918’e kadar 27 sayısı çıkarılan “*Harp Mecmuası*”; Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin 1916 yılında⁵ hazırladığı albümler olan “*Harb-i Umumi Panaromasi*”, 1916 yılı Nisan ayında Enver Paşa’nın emriyle Harbiye Nezareti bünyesinde çalışmalara başlayan “*Tarih-i Harb Şubesi*” ve “*Merkez Ordu Sinema Dairesi*” akla gelmektedir (Özön, 1968: 13; Şener, 1970, 12-15; Köroğlu, 2004: 159,187-191).

Savaş Fotoğrafçısı Muallim Necati Bey’in Faaliyetleri

Dönemin ruhuna uygun olarak genç nesillere fotoğraflı yazılarla savaştaki kahramanlıkların aktarılması gündeme gelmiştir. Zaten fotoğrafa askeriyeenin bakışı olumsuz değildir (Özendes, 1999: 18-20). Hâlihazırda yayınlanan hatıra türü eserlerde fotoğraflara yer verildiği gibi dönemin fotoğrafçıları hakkında da bilgiler vardır (Ege, 2011: 73-75). Fotoğraf stüdyosunda çekilen fotoğraflara ilave olarak özel ilgisi gereği cepheden fotoğraf alan Haydar Mehmet (Alganer) gibi subayların varlığı da dikkat çekicidir (Alganer, 2009: 28-119). Sadece kişisel nitelikte olan bu tür faaliyetlerin yanında, cephelerden fotoğraf alınmasına dair resmî görevlendirmeler yapılmıştır.

Dönemin haber fotoğrafçıları arasında gazete fotoğrafçılığının öncülerinden Çanakkale ve Galiçya Cephesi’ne savaş fotoğrafçısı olarak giden Ferit İbrahim (Özgürar)’ın yanı sıra Yusuf Râzi (Bel), Aziz Fikret ve Rahmizade Bahaeddin (Foto Resne: Bahaettin Rahmi Bediz) gibi kişiler vardır (Donanma, 66/115: 1042-1043). Haber fotoğrafçıları cephede görevlendirilmişlerdir. (Gazete Fotoğrafçıları’nın Babası, 1938; Donanma, 66/115; Toros, ty. : 21). Konuyla ilgili olarak Burhan Felek, yazılarında cephedeki fotoğrafçılık faaliyetlerine kısaca yer vermiştir (Felek, 1984: 29). Bu faaliyetlerin yanı sıra Payitaht ve darülhilafe olan İstanbul’a yakınlığı nedeniyle bir kat daha artan Çanakkale Muharebelerinin önemi dolayısıyla savaşın mahiyetine dair Osmanlı Devleti’ndeki bazı kuruluşlar bu yönde adımlar atmıştır. Bu

5 Köroğlu (2004), bu albümün 1914 yılında yayınlandığını ifade etmektedir.

kurumlar arasında Harbiye ve Maarif-i Umumiye nezaretleri gibi resmî, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Malûlîn Gûzâta Muavenet Heyeti⁶ gibi sosyal yardım kuruluşları vardır (Çeliktemel-Thomen, 2010: 1-3). Harbiye Nezareti'nin istek ve teşvikiyle “*muharebe resimlerinin*” alınması için Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne adına fotoğraf ve sinematograf makineleriyle Çanakkale'ye “*sinemacı*” gönderilmesi gündeme gelmiştir. Böylece üç kurum ortak çalışmaya başlamıştır. Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda; Ermeni milletinden iki kişinin Çanakkale'ye gidecekleri haber alındığından, bu kimselerin ahlaklarının ve vatana bağlılık derecelerinin istenilen seviyede olmaması üzerine “*Darülmüâllimîn-i Aliyye Fotoğrafi Muâllimi Necati Bey*”in bu göreve yetkinliği ile birlikte “*vatanperverlik ve vazîfeşinaslık*” yönlerinden üstünlüğü nedeniyle Çanakkale'ye gönderilmesine izin verilmesi talep edilmektedir (BOA, MF.MKT, 1210/33-1). Konunun evveliyatı başka bir arşiv belgesinde şöyle geçmektedir: Polis Müdüriyet-i Umumiyesinde çalıştırılmalarında sakınca görülmeyen “... [*Arakyan*] namındaki iki kişinin sinema ahd etmek üzere *bâvesika* âzimetlerine müsaade edilmekte diğer Üçüncü Ordu cephesinde sinematograf Necati Bey'in oraya ta'yîn ve i'zâmı muâmelesi ifâ edilmek üzere emrütensib devletlerinin iş'ârı ricâ olunur” ifadeleriyle Enver Paşa tarafından 17 Mayıs 1915'te Maarif-i Umumiye Nezareti'ne yazılmıştır (BOA, MF.MKT, 1210/33-2). Burada Arakyan isimli kişilerin Beşinci Ordu cephesine (Çanakkale) gönderilmesine izin verildiği gibi Üçüncü Ordu cephesindeki Necati Bey'in de gönderilmesine söz edilmektedir. Ancak, daha önce görüldüğü gibi Müdafaa-i Milliye Cemiyetince, Muallim Necati Bey'in gönderilmesinin daha uygun olacağı dile getirilmiştir. Zaten Necati Bey'in okullar tatil olduktan sonra da çalışacağından maaşının ödenmesine devam edilmesi konusu belgelere yansımıştır. 1 Haziran 1915 tarihli bir belgede, Muallim Necati Bey'in tatilde de çalışacağı vurgulanarak “*istihkakının*” ödenmesine devam edilmesi dile getirilmektedir (BOA, MF.MKT, 1209/48-1).

Necati Bey'in Üçüncü Ordu cephesine gönderilmesi ve Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile yapılacak mukavelenin şartları 1915 yılının Haziran-Temmuz ayları boyunca yazışmalara konu olmuştur. 18 Temmuz 1915 tarihli bir yazıda Üçüncü Ordu cephesine gidecek Necati Bey'in yapacağı harcamaların karşılanmasının imkansızlığı (BOA, MF.MKT, 1210/33-3); 21 Temmuz 1915 tarihli başka bir belgede Karargah-ı Umumiye 2. Şubeye yapılan mukavelenin gönderilmesi ve işlemlerin devamının buraca yapılacağı ifade edilmektedir (BOA, MF.MKT, 1210/33-4). 24 Temmuz'da Necati Bey'in Çanakkale'ye gönderilmesi gündeme gelmişse de daha önce Müda-

6 Osmanlı Dönemi Türkçesi gramerine ve “*gaza ederken malul olanlara yardım*” anlamına göre doğru kullanımı bu şekilde olmalıdır. Kaynaklarda farklı yazımlara rastlanılmaktadır. Örneğin; “*Malulîn-i Guzât-i Askeriye Muavenet Heyeti*” (Özön, 1968, 12), “*Malûlîn-i Guzât Muâvenet Heyeti*” (Kurnaz Şahin, 2014), “*Malulîn-i Guzâta Muavenet Heyeti (Malul Gaziler Heyeti, MGMH)*” (Çeliktemel-Thomen, 2010: 1), “*Malûlîn-i Guzâta Muavenet Heyeti (Malûl Gaziler Cemiyeti)*” (Özyayar, 2007: 28) gibi.

7 1913 yılında kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin sinema faaliyetlerine başladığı yılın 1916 olduğu kaynaklarda geçmektedir (Şener, 1970: 17).

faa-i Milliye Cemiyeti tarafından Çanakkale'ye gönderilen başka bir kişi nedeniyle Üçüncü Ordu cephesine gitmesi hâlâ gündemdedir (BOA, MF.MKT, 1210/33-5). Maarif-i Umumiye Nezareti ile Müdafaa-i Milliye Cemiyeti arasında cereyan eden bu yazışmalardan Necati Bey'in Doğu Anadolu'da bulunan Üçüncü Ordu cephesine gönderilmesi üzerinde durulmaktadır. Fakat Necati Bey'in görevini icra etmesi için gereken masrafların karşılanmasında zorluk yaşanmaktadır. Anlaşıyor ki Necati Bey'in Çanakkale'ye gönderilmesinde yolluk başta olmak üzere diğer masraflar etkili olmuştur. 26 Temmuz 1915 tarihli Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsus'dan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne gönderilen bir yazıda;

“Necati Bey'in nezaretin me'mûru olup harekât ve muvaffakiyât-ı askeriyemize dair mekteb şâkirdânına sinema göstermek gibi millî bir emel ile Çanakkale'ye i'zâmî Harbiye Nezâret-i celilesinden talep edilmiş ve Çanakkale yakın olmak hasebiyle masarîfinin deruhte edilmesi takarrür etmiş idi. Nezâret-i müşârûnileyh Vaynberg'le (Sinemacı Weinberg) akdolunan mukâveleyi tezkâr ile Üçüncü Ordu'ya âzimetini tensib etmiş ve bu işe riyaset-i alîyyelerinin baktığını dermîyân eylemiş olmağla bu kadar uzun yol için nezâretin ihtiyar-ı masraf edecek parası olmadığı cihetle keyfiyet bu yüzden muhabereye düşmüş ise de sinema şeridleri Necati Bey'in hususi istifadesine hadim olacağı zannı ile Müdafaa-i Milliyece masrafı ihtiyar etmeksizin şerid tedârîki tarikine gidildiği görüldüğünün bu zannın tashihi ve Necati bey'in harc-ı râh ile masarîf-ı zarûriyesi ve Müdafaa-i Milliyece terk edilecek şeridlerin bedeli verildiği takdirde mümâileyhin âzimetini kâbil olacağı beyân, mâ'rûz. Ol babda” ifadeleri yer almaktadır (BOA, MF.MKT, 1210/63-1).

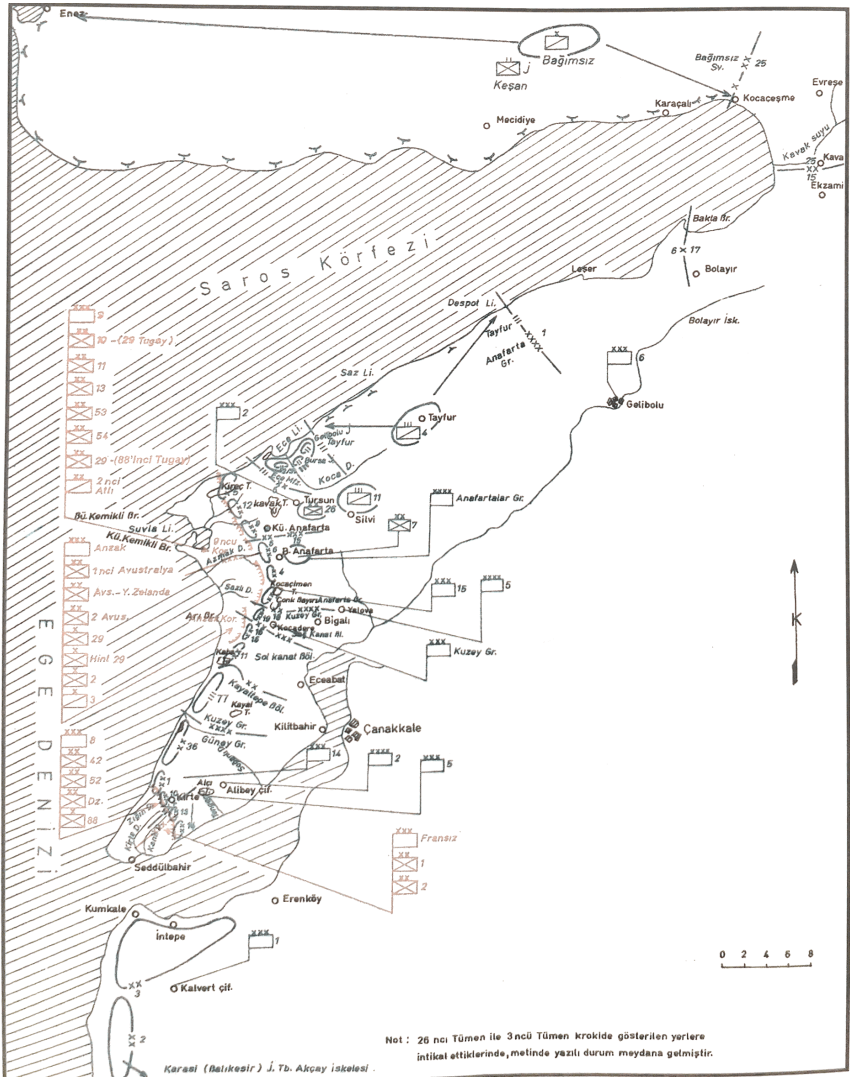
Bu belgenin ortaya koyduğu hususlardan ilki Necati Bey'in 3. Ordu cephesi yerine Çanakkale'ye gönderilmesinin nedeni, bütçe darlığıdır. İkinci husus; Necati Bey, askerî başarıların ve cephenin sinema şeklinde okul öğrencilerine gösterilmesi gibi, “*millî bir emel*”, ulvî bir amaçla Harbiye Nezareti'nde gelen talep üzerine görevlendirilmiştir. Üçüncü husus, 1920 yılında Darülaceze'nin tanıtımı için açılan ihalede karşı karşıya gelen Weinberg ile Malûlin Gûzâta Muâvenet Heyeti rekabetinden önce Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile Weinberg'in Çanakkale'nin fotoğrafı/sinemaya alınması hususunda yollarının kesiştiği görülmektedir (Özuyar, 2007: 42; Kurnaz Şahin, 2014: 16). Weinberg ile yapılan mukavelenin Harbiye Nezareti'nce hatırlatılması bu bakımdan önemlidir. Dördüncü husus; Necati Bey ve faaliyeti hakkında oluşan zannın düzeltilmesi çabası göze çarpmaktadır. Böylece Necati Bey'in görevlendirilme nedeni açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu karar sürecinden sonra film şeridi tedariki için 25 Ağustos günü, Necati Bey'in ifadesiyle Galata'da bulunan Gomon⁸ sinema şirketindeki fazla şeritlerin, metresini 5 kuruştan olmak üzere iki yüz metresinin acilen alınması gündeme gelmiştir (BOA, MF.MKT, 1211/34-1).

Osmanlı Devleti'nin Maarif-i Umumiye Nezareti'ne ait arşiv belgelerine yansıyan şekliyle; “Çanakkale cephe-i harbine sinema ahzi için azimet edecek olan Darül-

8 Gomon sinemasının ismi daha sonra Lüksemburg olacaktır (Özuyar, 2007: 115).

muallimîn-i aliyye fotografi muâllimi Necati Bey'e harc-ı râhla (yollukla) mesarîf-i zaruresine medâr olmak üzere maktu'en bin gurus itâsı tensib edilmiştir" denilmektedir (BOA, MF.MKT, 1211/43). Belgenin "tesvîdi" ile "tebyîzi" aynı gün olup miladî olarak 29 Ağustos 1915 tarihine rast gelmektedir (Gâzî Ahmed Muhtar Paşa, 1993).

Bu ihtiyaçların giderilmesinden ve ödemenin alınmasından sonra Necati Bey, Çanakkale'ye görevini yerine getirmek için İstanbul'dan ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Ağustos 1915 Sonu İtibariyle 5. Ordu (Çanakkale Cephesi Harekâtı, 2014, Kroki 66)

Necati Bey'in cephedeki faaliyetlerine dair Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerin ifadelerine geçmeden önce, cephede bulunanların anılarına göz atmakta fayda vardır. Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın 1912-1925 yıllarını içeren, günü gününe tutulmuş ve yayınlanmış not defterlerindeki kayıtların birinde; 8 Eylül 1915 günü, Necati Bey isimli birinin "*film kaydı yapmak*" üzere Anafartalar Grubu karargâhına geldiğine dair bilgi mevcuttur. Aynı kayda göre; Necati Bey, Anafartalar Grubu komuta heyetinin birkaç poz fotoğrafını almış ve 59. Alay tarafından gösterilen manevraları izlemiştir (Çalışlar, 2010: 137). İki gün sonra (10 Eylül), Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey'in notlarından "*Sinemacı*" Necati Bey ve Tanin gazetesi yazarı Ekrem Bey ile 4. Tümen cephesine gittiğini, burada Kayacıktağlı tarafına yapılan bir top atışının filme alındığını görmekteyiz (Çalışlar, 2010: 137).

Tanin Gazetesi'nden Ekrem Bey ile cephede bulunan Necati Bey'in faaliyetlerine dair bilgiyi bu notlardan edinmekteyiz. Bu kayıtlarla arşiv belgelerinin tutarlılığı sayesinde iki taraftan bilgilerin doğrulanmasının verdiği güven doğrultusunda Necati Bey'in çalışmalarını ortaya çıkarmak mümkündür.

Şekil 2: 27 Ağustos 1915'te 4. Tümenin Mıntıkası (Çanakkale Cephesi Harekâtı, 2014, Kroki 68)

1 Ekim 1915 tarihinde Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Maarif-i Umumiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda;

“Sinema ve fotoğraf çekmek üzere Gelibolu'ya gönderilen Necati Bey'in beraberinde getirdiği cam ve filmleri kâmilan cephe-i harpte hakiki muharebe resimleri çekerek bitirdiği ve mümâileyhin hiçbir tehlikeye bakmayarak avcı hatlarına kadar gidip resim çekmek hususunda gösterdiği azimet ve fedakârlık Beşinci Orduca şâyân-ı takdir görmekle mümâileyhe tebliği ve buradaki işlerin hitâmında tekrar cephe-i harbe i'zâm edilmek karargâha rica olunur” ifadeleri yer almaktadır (BOA, MF.MKT, 1210/33-7).

Anlaşılan o ki Necati Bey'in Çanakkale'deki hizmetlerinden memnun kalınmıştır. Aynı belgede Levazım ile ilgili olarak dikkat çeken bir notta aynen şu ifadeler vardır: *“Evvelce aldığı filmler henüz müspet hale getirilemedi. Piyasada film bulmak kabil mi?”* (BOA, MF.MKT, 1210/33-7). Görüldüğü üzere, Necati Bey cepheye bulunduğu sırada vazifesini yerine getirmiş ve çektiği filmlerin tab'ı ve banyosu savaş dönemindeki yoklukta yeni bir sorunu ortaya çıkarmıştır.

Çanakkale Muharebelerinin devam ettiği esnada savaşın ve savaşanların fotoğrafa alınması girişiminin çeşitli aşamalarına dair bilgilere, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi'nde (BOA) mahfuz arşiv belgelerinde rastlamak mümkündür. Başkumandanlık Vekâletinden Maarif-i Umumiye Nezaretine hitaben kaleme alınmış Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın imzasını taşıyan 11 Ekim 1915 tarihli bir belgede Maarif-i Umumiye Nezareti, Harbiye Nezareti'nden sinema filmi ve fotoğraf malzemesi sormuş; bu tür malzemelerin Nezaret'te mevcut olmadığı *“Dersaadet'ten tedârîki adîm-ül-îmkân”* ifadesiyle temininin zorluğu belirtilmiştir. Ancak *“bu işe me'mur edilen Necati Bey'e muktezi malzemelerin Avrupa'dan bir ân evvel celbi esbabının istikmâli”* sözleriyle Avrupa'dan getirilmesi yolu düşünülmüştür (BOA, MF.MKT, 1213/56-1).

Necati Bey'in ihtiyaç duyduğu malzemelerin temin edilip edilmediği, Maarif-i Umumiye Nezaretinin diğer yazışmalarından öğrenilmektedir. Başkumandanlık Vekâletinden Maarif-i Umumiye Nezareti'ne gönderilen 22 Aralık 1915 tarihli yazıda Necati Bey'in *“Beşinci Ordu Fotoğrafçısı”* olması hususunda talep dile getirilmektedir. Belgede, *“Ahiren Beşinci Ordu Fotoğrafçısı olarak Çanakkale'ye i'zâm olunan Necati Efendi'nin mütemadiyyen istihdâmına”* değinildikten sonra *“ve bu vecihle menazır sıhhiye-i askeriyeden müsaade ordu zabitânın da fotoğraflarını almak ve icabında Beşinci ordu'nun gayr-i mevaki-i askeriyede kendisine fotoğraf aldirmek için hitam-ı harbe kadar ordu nezdinde kalmasına lüzum ve ihtiyaç görülmüş olmağla”* ifadeleriyle yapılması düşünülen işler sıralanmış ve sürekli olarak ordu nezdinde muharebe bitimine değin görev alması talep edilmiştir. Bu talebin ardından *“nezaret-i celilelerince mahsus-ı mesailerinin kat' edilmeyerek”* gerçekleştirileceği vurgulanmaktadır (BOA, MF.MKT, 1213/56-2). Bu belgelerden, ihtiyaç duyulan malzemelerin temin edildiği, Necati Bey'in hizmetinden memnun kalındığı, Maarif Nezaretince verilen görevle ilave olarak savaşın çeşitli boyutlarının/manzaralarının ve subayların fotoğraflarının alınması için ordu bünyesinde görevine devam etmesi isteği dile getirilmektedir.

Bu yazışmaların sürdüğü tarihlerde devam eden muharebenin Necati Bey'in yaralanmasına sebebiyet verdiği 26 Aralık 1915 tarihli başka bir belgede zikredilmektedir:

“Menazır-ı mühimme-i askeriye fotoğraflarını almak üzere geçende Çanakkale'ye i'zâm eylemiş olan Necati Efendi orada bir obüs parçası isabetiyle bacağından yaralanmış ve binaenaleyh gerek bu yüzden ve gerek mezâhim-i seferiyeye adem-i tahammülünden vücudça zaîf düşmüş olduğu gibi esnây-ı ameliyatta on iki lira kıymetindeki fotoğraf makinesi de parçalanmış olduğundan mümaileyh istirahat için birkaç ay müsaade itâsıyla beraber makine bedelinin dahi tazmini hususunun icab edenlere emr ü tebliğ buyrulması babında” (BOA, MF.MKT, 1213/56-3).

Bu belgeden önemli birkaç hususu öne çıkarmak mümkündür. Bunlardan en önemlisi Çanakkale Muharebelerinde bir insanın *“hâlet-i pür-melali”*dir. Savaş fotoğrafçısı olarak görev alan Necati Bey'in bacağından yaralanması ve savaşın zahmetlerinin ağırlığı nedeniyle bedenlen zayıf düşmesi dikkate değerdir. Diğer bir husus ise 1915 yılında bir fotoğraf makinesinin *“on iki lira kıymeti”*nde olduğudur.

Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın imzasını taşıyan ve Başkumandanlık Vekâleti İkinci Şube'den çıkan tezkirede, *“Harb Fotoğrafçısı”* Necati Bey'in *“zaafiyeti”*nin Çanakkale'ye dönerek vazifesini ifa etmesinde engel olacak kadar ağır olmadığının anlaşıldığı ve kendisinin icap ettiği zaman görevine devam edebileceği açıkça ifade edilmiştir. Bu ifadeden sonra, göreviyle ilgili olarak *“fotoğrafları alınacak birçok menâzır-ı askeriye olmakla beraber mümaileyh esasen harb fotoğrafçısı olarak cephe-i askeriyenin emrine tabi' olduğundan”* şeklinde bir hatırlatmaya da yer verilmiştir. Belgenin sonunda Necati Bey'in bağlı bulunduğu birliğe (5. Osmanlı Ordusu) dikkat çekilerek kırılan makinenin incelenmesi ve gerekenin yapılması için Çanakkale'ye bildirilmesi rica edilmektedir (BOA, MF.MKT, 1213/56-6).

Bu durumda Necati Bey'in tekrar Çanakkale'ye gitmesi gündeme geldiğinden, Maarif Nezareti tarafından 4 Ocak 1916 günü müsveddesi hazırlanan ve 5 Ocak 1916 günü temize çekilip *“Başkumandanlık Vekâlet-i Celilesine”* gönderilen yazıda; Necati Bey'in fotoğraf makinesinin muharebe sahasında kırılmış olduğundan ve bir ikinci makinenin yokluğundan, nezaretçe tedarik edilemediğinden dolayı Çanakkale'ye tekrar gitmesinde bir yarar görülmediği, *“bir gûna fâide tasavvur edilmemekte ise de ol bâbda”* ifadesiyle dile getirilmektedir (BOA, MF.MKT, 1213/56-7).

Ancak bütün bu yazışmalardan sonra Necati Bey'in tekrar Çanakkale'ye gönderildiği, çıkarılan 12 Ocak 1916 tarihli *“harc-ı râh”* onayından anlaşılmaktadır: *“Menâzır-ı cephe-i askeriye resimleri almak üzere bu kerre tekrar Çanakkale'ye iz 'âm edilecek olan Darümuallimin-i aliyye fotoğraf muallimi Necati Bey'e maktu 'en bin gurusu harc-ı râh itâsı tensib edilmiştir”* (BOA, MF.MKT, 1213/56-8).

Necati Bey'in Çanakkale Cephesi'ndeki hizmetine dair bilgiyi, *“tesvîd”* tarihi 28 Aralık 1915 olan bir belgede görmek mümkündür. Belgeye göre, *“Nezaret ressamı”* olan Necati Bey'in almış olduğu fotoğraflardan *“menâzır-ı hakikiyeye aid”* dört tanesi, *“agrandismanı”* yapılarak (büyütülerek) padişaha sunulmak üzere, *“Teş-*

rifât Müdür-i Umûmisi" İsmail Cenânî Beyefendiye gönderilmiştir (BOA, MF.MKT, 1213/56-4).

Bu sıralarda Merkez Ordu Sinema Dairesince (MOSD) hazırlanan kısa "*savaş belgeleri*" türünden filmlerden ilki 1916 yılının Ocak ayında "*Çanakkale Muharebeleri*" adıyla yayınlanmıştır (Özön, 1968: 45). Bu tür filmlerin 1916 yılı boyunca hazırlandığı bilinmektedir.⁹

Harbiye Nezareti'ne yazılan 27 Mayıs 1916 tarihli Maarif-i Umumiye Nezareti Kalem-i Mahsus yazısına göre, özel izin ile asker ve savaş manzaralarından bazılarının "*sinema fotoğraflarını*" almak üzere Çanakkale'ye gönderilen "*Darülmualimîn-i Aliyye Fotoğrafçısı*" Necati Bey'in yazının ekinde bulunan yirmi bir parça çeşitli manzaraları haiz sinema filmlerinin negatiflerinin pozitif hale dönüştürülmesi için elde makine bulunmaması üzerine, kopyasının iadesi koşuluyla Amerikalı Mösyö Wilson'a bir mülahım efendi vasıtasıyla teslim edildiği; Mösyö Wilson tarafından Almanya'da pozitif hale getirilen filmlerin geri geldiğine dair haber alındığı ifade edilmektedir. Aynı belgede, okulların tatilinden önce savaş manzaralarının öğrencilere gösterilebilmesi için bir an evvel Maarif-i Umumiye Nezareti'ne filmlerin gönderilmesi dile getirmektedir (BOA, MF.MKT, 1216/34-1).

Muallim Necati Bey'in Diğer Fotoğrafçılık Faaliyetleri

Muallim Necati Bey'in Çanakkale'den sonra, Bağdat'a kadar giderek buralarda "*ahval ve menâzır-ı mahalliyyeye ait*" fotoğraflar almak üzere görevlendirildiğini 6 Mayıs 1916 tarihli bir arşiv belgesinden öğrenmekteyiz. Bu belgede bölgenin durumu ve manzaralarını fotoğrafa almakla görevli Necati Bey'e kolaylık gösterilmesi ve gereken yardımın yapılması dile getirilmektedir (BOA, DH.EUM, 2.Şb, 21/11-1).

10 Temmuz 1916 günü Bağdat'a ulaştığı haber verilen Necati Bey'in ödenen yolluğun yetersizliği nedeniyle Bağdat'taki işlerini on gün zarfında tamamlayıp dönüşü için gereken paranın gönderilmesi talebi Dâhiliye Nezaretine iletilmektedir. Uygun görülürse gönderilen yolluğa göre Şam ve Hicaz'a geçmesi konusunda Necati Bey'in emir beklediği görülmektedir (BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-3). Necati Bey'e verilmek üzere "*tahsisât-ı mestûreden*" yedi bin kuruşun Bağdat Valiliğine gönderildiği ve Necati Bey'in Bağdat'tan sonra Hicaz ve Şam'a gitmesine lüzum olmadığı 16 Temmuz 1916 tarihli başka bir arşiv belgesinde dile getirilmektedir (BOA,

9 1915 yılında kurulan "*Merkez Ordu Sinema Dairesi (MOSD)*" Türk sinemasının ilk sinema kurumu. Türk sinemasının ilk filmi kabul edilen "*Ayastafonos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı*" belgesel görüntülerinin filme alan Fuat Uzkinay, kuruluşunun ilk yılında MOSD'da yönetici yardımcısı, daha sonra bu kurumun yöneticisi olmuştur. MOSD, belgesel haber niteliğinde cephelerden görüntüler başta olmak üzere halka yönelik film gösterilerini de üstlenmiştir. Bu faaliyetlere devam edilirken ilk uzun öykülü film denemeleri gerçekleştirilmiştir. "*Çanakkale Muharebeleri*" bu denemelerin bir ürünüdür. Bu tür çalışmalarda emeği geçenler arasında, 1917 yılında kamera ve sinema bilgisini iletlemek için kısa süreliğine Almanya'ya giden, Fuat Uzkinay'ın özel bir yeri vardır (Özön, 1970: 10-11).

DH.EUM.KLU, 11/42-1; BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-5; BOA, DH.ŞFR, 66/5-1). Gönderilen bu yedi bin kuruşun (70 Lira) “*Ressam Necati Efendi’ye fotoğraf âlât ve edevâtı gbi bir takım mesârif-i mukteziyeden başka harc-ı râh namıyla*” verildiği 16 Temmuz tarihli diğer bir belgede açıklanmaktadır (BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-4). Bu seyahatten yaklaşık olarak iki ay sonra çekilen başka bir telgrafta Necati Bey’in 20 Temmuz’da “*Bağdat’tan Babil harabelerine gitmiş ve ondan sonra Hanakin cihetine azimet ettiği anlaşılmuş olduğuna*” dair malumat vardır. Bağdat valisi namına Muavin Ali Said imzalı bu telgraf, Dâhiliye Nezareti’ne “22-6-331 (4 Eylül 1916)” tarihinde çekilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 530/104). Necati Bey’in geçen iki ay sonunda yeniden yazışmalarda yer almasının sebebi ise, 26 Ağustos 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti’nin Bağdat Vilayetine göndermiş olduğu telgraftır. Bu telgrafta; “*Maarîf Nezareti Fotoğraf Me’muru olup oraya giden Necati Bey’in ulyevm orada olup olmadığının hareket etmiş ise tarih-i infikâkının iş’ârı*” ifadesi yer almaktadır (BOA, DH.ŞFR, 67/101-1). Buna göre, Dâhiliye Nezareti, Necati Bey’in Bağdat’ta olup olmadığını öğrenmek istemektedir.

Bağdat’tan sonra İstanbul’a dönen Necati Bey’in 11 Mayıs 1917 günü Kadıköy’deki spor kulübünde Darülmualimîn-i Aliyye’nin düzenlediği idman bayramından görüntüler aldığına dair arşiv kaydına rastlıyoruz. Bayramın “*sinema fotoğrafları*”nın tabî ve banyo işlemlerinin “*levazımı kendi tedarik etmek şartıyla*” Muallim Necati Bey tarafından Darülmualimîn-i Aliyye atölyesinde yapılmasına izin verilmektedir (BOA, MF.MKT, 1216/34-3). 13 Haziran 1917 tarihli bir arşiv belgesine göre Kafkas cephesinde sinema ahzi için gerekli filmlerin atölyede çalışan Muallim Necati Bey’de olması nedeniyle Dersaadet Merkez Kumandanlığına gönderilmesi istenilmektedir (BOA, MF.MKT, 1216/34-4). Daha önceden sipariş edilen ve Avrupa’dan temin edilen filmlerin iadesi Necati Bey sayesinde mümkün olmuştur (BOA, MF.MKT, 1216/34-6).

Hüdavendigâr Vilayeti Maarîf Müdürlüğüne Maarîf-i Umumiye Nezaretinden gönderilen 5 Ağustos 1917 tarihli bir belgede İstanbul’dan Bursa’ya giden Necati Bey’in “*Bursa ve mülhakatında kâin bazı mebâni-i hayriye ve kadimenin fotoğrafiyelerini ahz etmek üzere*” o tarafa gönderildiği, gereken kolaylığın kendisine gösterilmesi işlenmektedir (BOA, MF.MKT, 1216/34-6). Darülmualimîn-i Aliyye Müdürlüğüne müteakiben gönderilen yazıdan Necati Bey’in Bursa Kaplıcalarına tedavi maksadıyla gittiği, bu seyahati boyunca izinli sayılacağı bilgilerine ulaşılmaktadır (BOA, MF.MKT, 1216/34-7). Tedavisi için gittiği Bursa’da fotoğrafçılık görevine devam edeceği bu yazışmalardan anlaşılmaktadır.

Bursa’dan sonra 11 Eylül 1917 tarihli bir arşiv belgesinde, Necati Bey’in okullarda göstermek için “*ırkî ve coğrafi bazı mevzuların sinemalarını*” almak üzere Anadolu’da görevlendirildiği, seyahati esnasında yolcu trenleri yanında askerî trenlere binmesine müsaade emrinin talep edildiği görülmektedir (BOA, MF.MKT, 1229/45-1). Takip eden günlerde Maarîf-i Umumiye Nezaretinden Kastamonu Vilayetine gönderilen 22 Eylül tarihli yazıda; “*Mekâtibde irae edilmek üzere tarihî ve coğrafi sinema menâzırı ahz etmek için ol canibe i’zâm edilen nezâret-i senâveri ressamı Necati Bey’e*” kolaylık gösterilmesi ifade edilmektedir (BOA, MF.MKT, 1229/120-1).

Anadolu'ya gönderilen Necati Bey'in, 1918 yılı baharında İstanbul'a döndüğü ve görevine başlamadığı başka bir belgenin konusudur. Kadıköy'de bulunan Darülmüallimîn-i Aliyye Müdüriyeti'nden Maarif Nezaretine gönderilen 25 Nisan 1918 tarihli belgede, "...Anadolu'da ba'zı resimler ahzı zımında me'mûren gitmiş olan Fotoğraf Muallimi Necati Bey'in vazifesini ikmâl ederek avdet ettiğinin (görevini tamamlayarak döndüğünün)" 20 Mart 1918 tarihli Nezaret Kalem-i Mahsus yazısından öğrenildiği, fakat Necati Bey'in okuldaki görevine gelmediği dile getirilmektedir (BOA, MF.MKT, 1234/8-1). Bu sayede Anadolu'ya 1917 yılının sonbaharında geçen Necati Bey'in elimizdeki belgeler ışığında 1918 ilkbaharında İstanbul'a döndüğü anlaşılmaktadır. Görevine başlamamasının nedeni ise nezaretçe okul müdürlüğüne bilahare bildirilmiştir. Nezaretin Okul Müdürlüğüne verdiği 22 Mayıs 1918 tarihli cevap şöyledir: "*Darülmüallimîn-i Aliyye Fotoğraf Muallimi Necati Bey memalik-i müstah-laseye heyet-i tahkikiye refakatine me'mûr edildiğinden mümâileyhin avdetine kadar me'zûniyet verilmiştir*" (BOA, MF.MKT, 1234/50-1). Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Necati Bey, İstanbul'a dönüşünün akabinde yeniden işgalden kurtarılmış yerleri incelemeye giden heyete refakat etmek üzere Anadolu'ya geçmiştir. Bu görevi bitene kadar Nezaretçe izinli sayılmıştır. Böylece Fotoğraf Muallimi Necati Bey'in Çanak-kale'den sonra Bağdat'ta ve Anadolu'nun Bursa, Kastamonu gibi çeşitli yerlerinde görevlendirildiğini görmekteyiz.

Osmanlı arşiv belgelerine yansıyan olayların birinde Necati Bey'in adına rastlanılmaktadır. Olayın etraflı incelemesi Kurnaz Şahin (2014: 17), tarafından yapıldığından burada olayın Necati Bey ile olan ilgisi ele alınacaktır. Belgelere yansıyan konu, Malûlîn Gûzâta Muavenet Heyeti'nin ödeme talebidir. 6 Ocak 1920 tarihli bir arşiv belgesinde hesap pusulası yer almaktadır. Buna göre 240 metre pozitif, 120 metre negatif filmin tabrı' veya banyosu tutarı olarak dokuz bin kuruş; 120 metre çekilmemiş pozitif film için 2400 kuruş olmak üzere 11.400 kuruş talep edildiği görülmektedir (BOA, DH.EUM.MH, 204/21-1). Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 5 Şubat 1920 tarihinde verilen cevapta ise, 120 metre pozitif filmin "*aynen iadesi*" ve diğer filmler için Emniyet-i Umumiye Müdüriyetiyle bir pazarlık yapılmadığından, ayrıca 360 metre negatif filmin tabında Necati Bey'in çalışması üzerine müessesenin sarfiyatının bunlar gözetilerek faturalandırılması istenilmektedir. Aynı belgede yatık vaziyette düşülen notta ise müesseseye 27 Şubat günü, 1680 kuruşluk bir ödeme yapıldığı yazılıdır (BOA, DH.EUM.MH, 204/21-3). 27 Şubat'ta yapılan ödemenin 23 Şubat tarihli başvuru ile ilgili olduğu düşünülebilir. Zira 23 Şubat tarihinde Malûlîn Gûzâta Muavenet Heyeti Merkeziyesi Reisi Mirliva (Tuğgeneral) İbrahim¹⁰ imzası ve mührüyle gönderilen yazıda,

10 Mirliva İbrahim'in nezarete gönderdiği yazılarda dikkat çeken husus, başında bulunduğu kurumun haklarını savunmasıdır. Özellikle şu ifadeler çok kıymetlidir: "*Harp meydanlarında tebeddül-i vücûd etmiş hiçbir şey olamayacak surette malûl gazilere aid bir hakkın pâ-mâl olmasına...*" (BOA, DH.EUM.MH, 204/21-6).

“...Malûlîn Gûzâta Muavenet Heyeti Merkeziyesine merbût (bağlı) sine-
ma film fabrikasında i ‘mâl ettirilen 360 metro negatif ve 120 metro pozitif film
hakkında kableli ‘mâl Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti ile pazarlık sebk isteme-
miş olmasına mebni” sadece film tutarının nezaretten istenilmesi bildirilmiş
olsa da “360 metro filmin tab’ı ve banyo esmânu metrosu 15 kuruştan 5400
kuruş sermaye fiyatıdır. Diğer 120 metro film de aynen iade olunduğu takdirde
yalnız makine ücreti yirmi liraya tenezzül eder...” nezaretle “ticaret aranma-
yarak mesarif-i sermayenin ahzıyla iktifa edilmiş olduğundan muamelatın sü-
ründürülemeyerek bu 74 liranın tesviyesi” talep edilmektedir (BOA, DH.EUM.
MH, 204/21-8).

Neticede nezaretten bağımsız olarak hareket ettiği zannedilen Necati Bey’in as-
lında nezaret emrinde görev yaptığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Çanakkale Muharebelerinin gelecek nesiller için bir eğitim gücünün (*terbiye kuvveti*) olduğu harp içinde anlaşılmıştır. Savaş Fotoğrafçısı Necati Bey ile ilgili tespit edilebilen arşiv belgeleri ve anılara yansıyan bilgiler doğrultusunda kimi fotoğrafların tarihi kıymetleri hakkında fikir yürütmek mümkündür. Fotoğraflarla kayda alınan muharebenin başta eğitim olmak üzere birçok konuda yarar sağlayacağı düşünülerek girişilen bu teşebbüste Enver Paşa’nın teşviki ve takibi dikkat çekicidir.

Fotoğrafların geçmişin algılanmasında ve yeniden kurgulanmasındaki etkin rolü dikkate alındığında fotoğrafın çekildiği dönemdeki şartlar ve fikirler daha çok kıymetlenmektedir. Propaganda amacıyla çekilen fotoğrafların gerçeklik-gerçekdışılık boyutlarıyla fotoğrafın çekilme kastı tarih yazımında önem kazanmaktadır.

Millî duygularla cephedeki kahramanlıkların yeni nesillere aktarılması amacıyla girişilen bu teşebbüsün atıl kalmadığı; fakat istenilen yaygınlığa da erişmediği söylenebilir.

Cephelerdeki durumun halka duyurulmasında dönemin basılı eserlerinin görsel malzemelerle zenginleştirildiği görülmektedir. Bu görsel malzemelerin başında “gerçeğin kendisi” olarak kabul gören fotoğraf gelmektedir. Ferit İbrahim (Özgürar), Aziz Fikret, Yusuf Razi (Bel), Rahmizade Bahaeddin (Bahaettin Rahmi Bediz), Burhaneddin (Burhan Felek) gibi haber fotoğrafçıların talim yapan askerler, cephelerden manzaralar türündeki fotoğrafları dönemin dergilerinde, gazetelerinde, albümlerinde yer bulmuştur.

Çanakkale cephesinde Haydar Mehmet (Alganer) gibi subayların fotoğrafçılıkla ilgilenmesi önemlidir. Bu sayede Çanakkale cephesinde görevlendiren bir fotoğraf/resim öğretmenin çalışmaları da kıymetlenmektedir.

Çanakkale’de bulunan 5. Ordu bünyesinde görevlendirilen Muallim Necati Bey, arşiv belgelerindeki tanımıyla “*harp fotoğrafçısı*” olarak 1915 yılının sonbaharında savaş alanlarına ulaşmıştır. Yanında Gazeteci Ekrem Bey ile Binbaşı İzzettin (Çalışlar) Bey’in nezaretinde cepheyi dolaşan Necati Bey, burada fotoğraf/sinema almış-

tır. Buradaki faaliyetleri takdir edilmiş, daha sonra yine Çanakkale'de bulunmuştur. Çanakkale'de bulunduğu sırada vatanseverliğinin bir göstergesi olarak görev aşkıyla çalışmış; hatta burada yaralanmıştır.

Muallim Necati Bey, Çanakkale'den sonra Babil Harabelerini görüntülemek için Bağdat'a gitmiş, oradan dönüşte İstanbul'daki idman bayramı etkinliklerini fotoğraf-lamıştır. Daha sonra öğrencilerin yararlanabilmesi için Anadolu'da Bursa, Kastamonu gibi yerlerdeki tarihî, coğrafî yapıları fotoğrafla tespit etmekte görevlendirilmiştir.

Zamanın şartlarının çetin oluşu göz önünde tutulduğunda öğrenciler için ulvî bir gaye ile girişilen bu çalışmaların tarihe geçmesi, haber fotoğrafçıları arasında savaş fotoğrafçısı olarak Osmanlı 5. Ordusunda çalışan Muallim Necati Bey'in adının anılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (**BOA**), Dahiliye Nezareti Belgeleri (**DH**), Şifre Kalemî (ŞFR). Dosya Numarası/Gömlek Numarası-Lef, Tarih: Rumî (Milâdî).
- BOA, DH.ŞFR, 66/5-1, 3 Temmuz 1332 (16 Temmuz 1916).
- BOA, DH.ŞFR, 67/101-1, 13 Ağustos 1332 (26 Ağustos 1916).
- BOA, DH.ŞFR, 530/104, 22 Ağustos 1332 (4 Eylül 1916).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (**BOA**), Dahiliye Nezareti Belgeleri (**DH**), Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü (**EUM**), 2. Şube, Dosya Numarası/Gömlek Numarası-Lef, Tarih: Rumî (Milâdî).
- BOA, DH.EUM, 2.Şb, 21/11-1, 26 Nisan 1332 (9 Mayıs 1916).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (**BOA**), Dahiliye Nezareti Belgeleri (**DH**), Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü (**EUM**), Kalemî Umumi (**KLU**), Dosya Numarası/Gömlek Numarası-Lef, Tarih: Rumî (Milâdî).
- BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-1, 3 Temmuz 1332 (16 Temmuz 1916).
- BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-3, 27 Haziran 1332 (10 Temmuz 1916).
- BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-4, 27 Haziran 1332 (10 Temmuz 1916).
- BOA, DH.EUM.KLU, 11/42-5, 3 Temmuz 1332 (16 Temmuz 1916).
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (**BOA**), Dâhiliye Nezareti Belgeleri (**DH**), Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü (**EUM**), Muhasebe Kalemî Evrakı (**MH**), Dosya Numarası/Gömlek Numarası-Lef, Tarih: Rumî (Milâdî).
- BOA, DH.EUM.MH, 204/21-1, 6 Kanun-ı Sani 1336 (6 Ocak 1920).
- BOA, DH.EUM.MH, 204/21-3, 5 Şubat 1336 (5 Şubat 1920).
- BOA, DH.EUM.MH, 204/21-6, 6 Kanun-ı Sani 1336, 6 Ocak 1920.
- BOA, DH.EUM.MH, 204/21-8, 23 Şubat 1336, 23 Şubat 1920.
- Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (**BOA**), Maarif Nezareti Belgeleri (**MF**), Mektubî Kalemî (**MKT**), Dosya Numarası/Gömlek Numarası-Lef, Tarih: Rumî (Milâdî).
- BOA, MF.MKT, 1209/48-1, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/33-1, 4 Temmuz 1331 (17 Temmuz 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/33-2, 4 Temmuz 1331 (17 Temmuz 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/33-3, 5 Temmuz 1331 (18 Temmuz 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/33-4, 8 Temmuz 1331 (21 Temmuz 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/33-5, 11 Temmuz 1331 (24 Temmuz 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/33-7, 23 Eylül 1331 (6 Ekim 1915).
- BOA, MF.MKT, 1210/63-1, 13 Temmuz 1331 (26 Temmuz 1915).
- BOA, MF.MKT, 1211/34-1, 12 Ağustos 1331, (25 Ağustos 1915).
- BOA, MF.MKT, 1211/43, 16 Ağustos 1331 (29 Ağustos 1915).
- BOA, MF.MKT, 1213/56-1, 28 Eylül 1331 (11 Ekim 1915).
- BOA, MF.MKT, 1213/56-2, 9 Kanun-ı evvel 1331 (22 Aralık 1915).
- BOA, MF.MKT, 1213/56-3, 13 Kanun-ı evvel 1331 (26 Aralık 1915).
- BOA, MF.MKT, 1213/56-4, 15 Kanun-ı evvel 1331 (28 Aralık 1915).

- BOA, MF.MKT, 1213/56-6, 19/20 Kanun-ı evvel 1331 (01/02 Ocak 1916).
- BOA, MF.MKT, 1213/56-7, 22/23 Kanun-ı evvel 1331 (04/05 Ocak 1916).
- BOA, MF.MKT, 1213/56-8, 30 Kanun-ı evvel 1331 (12 Ocak 1916).
- BOA, MF.MKT, 1216/34-1, 14 Mayıs 1332 (27 Mayıs 1916).
- BOA, MF.MKT, 1216/34-3, 12 Mayıs 1333 (12 Mayıs 1917).
- BOA, MF.MKT, 1216/34-4, 13 Haziran 1333 (13 Haziran 1917).
- BOA, MF.MKT, 1216/34-6, 5 Ağustos 1333 (5 Ağustos 1917).
- BOA, MF.MKT, 1216/34-7, 5 Ağustos 1333 (5 Ağustos 1917).
- BOA, MF.MKT, 1229/45-1, 11 Eylül 1333 (11 Eylül 1917).
- BOA, MF.MKT, 1229/120-1, 22 Eylül 1333 (22 Eylül 1917).
- BOA, MF.MKT, 1234/8-1, 25 Nisan 1334 (25 Nisan 1918).
- BOA, MF.MKT, 1234/50-1, 22 Mayıs 1334 (22 Mayıs 1918).
- Alganer, Haydar Mehmet (2009). Çanakkale Kara Savaşları Günlüğü. Erdoğan Öztürk-Zehra Gülbudak (Çev.). İstanbul: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.
- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*. (Ocak 2014), 132 (Belge 12): 429-453.
- Burke, Peter (2003). *Tarihin Görgü Tanıkları*. Zeynep Yelçe (Çev.). İstanbul: Kitap.
- Çalışlar, İzzeddin (Haz.) (2010). *On Yıllık Savaş: Org.İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Çeliktemel-Thomen, Özde (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sinema ve Propaganda (1908-1922). *Kurgu Online International Journal of Communication Studies*, 2, 1-17.
- Danacıoğlu, Esra (2001). *Geçmişin İzleri: Yanbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Donanma*, No: 66/115, 3 Muharrem 1334/29 Teşrin-i evvel 1331 (11 Kasım 1915). İstanbul: Donanma Cemiyeti.
- Ege, Abidin (2011). Çanakkale, Irak ve İran Cephelelerinden Harp Günlükleri. Celali Yılmaz (Haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Eldem, Edhem (2015). Görüntülerin Gücü-Fotoğrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması ve Etkisi, 1870-1914. Zeynep Çelik-Edhem Eldem(Der.). *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu'nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914* içinde (s. 106-153). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Erkal, Şükrü (2014). *Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haziran 1914-Ocak 1916)*. (Genişletilmiş Yeni Baskı). Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı.
- Felek, Burhan (1984). *Felek'ten dostlara I*. İstanbul: Felek.
- Gazete Fotoğrafçılarının Babası Ferit İbrahim*. (1938). *Modern Türkiye Dergisi*, 44: 19-23.
- Gâzî Ahmed Muhtar Paşa (1993). *Takvîmü's-Sinîn*. Y.Dağlı, H.Pehlivanlı (Haz.). Ankara: T.C. Genelkurmay Başkanlığı.
- Hacking, Juliet (Ed.) (2015). *Fotoğrafın Tüm Öyküsü*. İstanbul: Hayalperest.
- Kamburoğlu, Özer (2007). *A'dan Z'ye Fotoğraf* (2. Baskı). İstanbul: Say.
- Koroğlu, Erol (2004). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)*. İstanbul: İletişim.
- Kurnaz Şahin, Feyza (2014). *Cumhuriyetin Kuruluşuna Kadar Türkiye'de Yardım Cemiyetlerinin Sinema Faaliyetleri ve Kamuoyunda Sinema Algısı (1910-1923)*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 88: 1-36.
- Necmeddin Sâdık (1996). Çanakkale'nin Terbiye Kuvveti. *Yeni Mecmua Özel Sayı: Çanakkale Savaşları Üzerine Değerlendirmeler* içinde (s.327-331). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi. (İlk baskı 1918).

- Newhall, Beaumont (2006). *The History of Photography*. New York, NY: Museum of Modern Art.
- Özendes, Engin (1999). *Türkiye’de Fotoğraf*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Öztuncay, Bahattin (2015). İstanbul’da Fotoğrafçılığın Doğuşu ve Gelişim Süreci. *Camera Ottomana: Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğraf ve Modernite, 1840-1914* içinde (s.66-105). Zeynep Çelik-Edhem Eldem (Der.), İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Özuyar, Ali (2007). *Devlet-i Aliyye’de Sinema*. Ankara: De Ki.
- Özön, Nijat (1968). *Türk Sineması Kronolojisi (1895-1966)*. Ankara: Bilgi.
- Özön, Nijat (1970). *Fuat Uzkınay*. İstanbul: Türk Sinematek Derneği.
- Şener, Erman (1970). *Kurtuluş Savaşı ve Sinemamız*. Yy.: Dizi.
- Toprak, Zafer (2013). *Türkiye’de Popülizm 1908-1923*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toros, Taha (ty.). İlk Türk Fotoğrafhanesi ve Ferit İbrahim. (<https://goo.gl/dmN9QX>). s.21.